

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ЕКСПЕРТОМ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Взаємодія слідчого з іншими учасниками кримінального процесу грає виключно важливу роль у розслідуванні та розкритті злочинів. Правильна організація цієї взаємодії безумовно підвищує ефективність вирішення задач попереднього слідства. Така взаємодія являє собою узгоджену за цілями і задачами, силами і засобами діяльність у процесі встановлення істини по кримінальній справі [1, с.491]. Сам термін «взаємодія» не зустрічається в нормах кримінально-процесуального закону, які містять загальні положення і регламентують взаємовідносини слідчого з іншими підрозділами органів внутрішніх справ, але, як правильно вказує А.М. Балашов, вдало виражає сутність тієї співпраці, яка здійснюється цими органами в ході розкриття та розслідування злочинів [2, с.6]. У спеціальній літературі багато уваги приділяється проблемам взаємодії слідчого з оперативними співробітниками, дізнавачами, спеціалістами, однак взаємодія слідчого з таким учасником попереднього слідства, як експерт, на нашу думку, висвітлена недостатньо. Таким чином, проблему у загальному вигляді, як ми вважаємо, можна визначити як підвищення ефективності вирішення завдань попереднього слідства шляхом організації належної взаємодії слідчого зі співробітниками експертних підрозділів, і, зокрема, підвищення ефективності використання слідчим експертного висновку при розслідуванні злочинів. Відповідно до цього, завданням нашої статті є визначення змісту взаємодії слідчого з експертом на різних етапах розслідування та принципів такої взаємодії.

Взаємодія слідчого з експертом при проведенні судових експертиз може здійснюватись як в процесуальній, так і в непроцесуальній (організаційній) формах. Процесуальна форма взаємодії – це форма, прямо передбачена нормами кримінально-процесуального закону. Непроцесуальна – регламентована різного роду відомчими актами, або нерегламентована законом та витікає з його змісту та смислу, а також проваджувана в силу практики, яка склалася.

Як відомо, проведення будь-якої слідчої дії складається з трьох етапів – підготовки, безпосереднього проведення та оцінки отриманих результатів. Розглянемо взаємодію слідчого з експертом на кожному з цих етапів.

Так, при підготовці до призначення та проведення експертизи слідчий може отримати консультації про:

- можливості отримання доказової інформації при дослідженні певних речових доказів (тобто слідчий заздалегідь отримує відомості про принципову можливість отримання такої інформації з конкретних речових доказів);
- сучасні можливості конкретних видів експертиз, в тому числі й комплексних, виходячи з науково-методичного рівня їхнього розвитку;
- можливість проведення певної експертизи в конкретній експертній установі (слідчий отримує інформацію про наявність експерта відповід-

ного профілю в цій установі, про наявність обладнання, необхідного для проведення конкретної експертизи і т.п.);

– компетентність конкретної обізнаної особи та її правосуб'єктну можливість виступати експертам. При проведенні експертизи в експертній установі експерта вибирає керівник установи, який, по суті, і вирішує питання про компетентність експерта. При цьому керівник виходить із даних, які він має, про рівень кваліфікації експерта, його спеціалізацію у галузі проведення подібних експертиз, ступені складності майбутнього дослідження. При проведенні експертизи поза експертним закладом вибір експерта здійснюється безпосередньо слідчим, який має можливість у процесі особистого спілкування з експертом пересвідчитись у його компетентності. Але і в цьому випадку найбільш повне уявлення про компетентність експерта слідчий може отримати, познайомившись безпосередньо зі змістом висновку, з ходом дослідження, а також в процесі спостереження за роботою експерта;

– упакування і спосіб транспортування речових доказів (наприклад, зброї, вибухових речовин, пристроїв і т.п.);

– кількість та якість зразків для порівняльних досліджень та особливості їх відбору;

– коло та характер питань, які можуть бути поставлені експерту і вирішені шляхом досліджень відносно конкретних об'єктів. В деяких випадках слідчий може проконсультуватися з експертом при вирішенні клопотань обвинувачуваного або потерпілого, які були заявлені при ознайомленні з постановою про призначення експертизи і в'яснити, чи в змозі експерт вирішити поставлені в клопотанні питання та які для цього будуть потрібні додаткові матеріали [3, с.55];

– матеріали кримінальної справи (вихідні дані), які повинні бути представлені експерту крім речових доказів.

Після винесення постанови про призначення експертизи, тобто при проведенні експертного дослідження, взаємодія слідчого з експертом виражається в тому, що:

– слідчий повинен надати експерту відповідні матеріали та забезпечити безперешкодний доступ до об'єкта дослідження (наприклад, при проведенні будівельно-технічної експертизи на об'єкті, що охороняється);

– слідчий має право бути присутнім при проведенні експертизи (це має особливе значення, наприклад, при проведенні судово-медичної експертизи – для оперативного отримання слідчим важливої для розкриття та розслідування кримінальної справи інформації);

– експерт має право ознайомитися з матеріалами кримінальної справи, які стосуються проведення експертизи (ст.77 КПК України);

– експерт має право направити клопотання органу, який призначив експертизу, про надання додаткових матеріалів, а слідчий в свою чергу повинен усвідомити задачу та виконати її в місячний термін [4, п.29];

– в необхідних випадках і в зв'язку з отриманням відповідного клопотання слідчий може залучити експерта для поповнення відсутніх матеріалів

лів (наприклад, при відтворенні обстановки та обставин події, повторно-му огляді місця події, відборі зразків для порівняльного дослідження);

– в необхідних випадках слідчий повинен вирішувати клопотання експерта про часткове або повне знищення об'єктів дослідження (наприклад, при дослідженні документів зі слідами травлення, мікрооб'єктів) [4, п.30];

– як непроцесуальну форму взаємодії можна відзначити уточнення часу проведення, термінів проведення експертизи, способ повернення об'єктів.

Взаємодія слідчого з експертом в процесі експертного дослідження здійснюється в тих випадках, коли проміжні його результати потребують зміни або постановки додаткових питань експерту, та у випадку, коли у самого слідчого з'являються нові дані, які повинні бути враховані при проведенні вже призначеної експертизи.

На нашу думку, становить неабиякий інтерес проблема присутності обвинувачуваного (підозрюваного), за його клопотанням, при проведенні експертних досліджень. Так, згідно зі ст.197 КПК України, обвинувачуваний при призначенні і проведенні експертизи, крім інших, має право з дозволу слідчого бути присутнім при проведенні експертом окремих досліджень і давати пояснення. Зі змісту цієї статті не зовсім зрозуміло, де повинен перебувати в цей час слідчий та яким документом повинні оформлятися пояснення обвинувачуваного. М.В. Костицький вказував, що в його практиці неодноразово були випадки, коли в процесі проведення судово-психологічної експертизи обвинувачуваний зізнавався у вчиненому злочині, хоча на слідстві категорично заперечував свою вину. Факт зізнання був зафіксований експертами у висновку, де, зокрема, вказувалося: «В процесі бесіди обвинувачуваний зізнався у вчиненні злочину і повідомив наступні деталі...» Автор говорить, що це мало важливе значення, тому що обвинувачуваний при зустрічі зі слідчим знову заперечував свою вину, і вважає, що запис у висновку судово-психологічної експертизи про нові обставини, повідомлені випробуваним, є допустимими [5, с.125]. З цим можна погодитись частково. Згідно з кримінально-процесуальним законом експерт не вправі сам збирати докази, тому він не має права зізнання обвинувачуваного (підозрюваного), яке є фактичними даними по справі, вносити у висновок. З іншого боку, під час проведення судово-психологічної або судово-психіатричної експертизи експерт обов'язково виясняє, в чому обвинувачують випробуваного, його ставлення до вчиненого правопорушення. Все це є частиною експертного дослідження і експерт повинен вносити до висновку весь його хід. Занесені у дослідницьку частину відповіді не можуть бути доказами по справі нарівні з показаннями обвинувачуваного (підозрюваного), однак, як ми вважаємо, ніщо не заважає слідчому уважно ознайомитись з висновком експерта і запланувати відповідні слідчі дії для перевірки інформації, про яку він дізнався з експертного висновку.

Представляється, що в разі задоволення клопотання обвинувачуваного (підозрюваного) проведення цієї слідчої дії буде потребувати особливо ретельного планування та підготовки. Слідчий не просто матиме право

бути присутнім при проведенні експертного дослідження, це повинно бути його обов'язком. Це зумовлено, по-перше, необхідністю фіксації показань обвинувачуваного (підозрюваного) і, по-друге, тими причинами, що, очевидно, недоцільно залишати наодинці з експертом обвинувачуваного (підозрюваного), оскільки на експерта може бути здійснений вплив з боку останнього. Крім того, слідчий повинен забезпечити особисту безпеку експерта та провести відповідні заходи, які б попередили втечу обвинувачуваного (підозрюваного) з місця проведення експертизи. Що стосується оформлення пояснень обвинувачуваного (підозрюваного), які він буде давати під час проведення дослідження, вони, на нашу думку, цілком можуть бути занесені слідчим в протокол допиту обвинувачуваного (підозрюваного).

Одним з головних принципів взаємодії слідчого з експертом є принцип керівної ролі слідчого. Слідчий, безумовно, здійснює керівництво проведенням судової експертизи як слідчої дії, однак ми згодні з В.Д. Арсеньєвим, який вказує, що його керівна роль не є необмеженою [6, с.41]. Вона виражається перш за все в постанові про призначення експертизи, оцінці її результатів, а також вирішенням клопотань експерта і, в необхідних випадках, присутністю при проведенні експертних досліджень. Що стосується експерта, то згідно зі ст.75 КПК України він дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність. Це значить, що він самостійно вибирає засоби, прийоми й методи дослідження і слідчий не вправі впливати на цей вибір. Тому ми згодні з Л.І. Шамсеєвою, яка вказує, що експерта слід розглядати як особу процесуально незалежну, яка зберігає самостійність в межах її компетенції [7, с.160].

Взаємодія слідчого з експертом не завершується по закінченні експертного дослідження. Розглянемо взаємодію слідчого та експерта в процесі оцінки експертного висновку. Під оцінкою висновку експерта ми розуміємо розумову діяльність, метою якої є встановлення:

- правосуб'єктності, компетенції і компетентності експерта;
- обґрунтованості і вмотивованості висновку, тобто його переконливості, наукової і логічної доведеності висновків;
- достовірності встановлених фактичних даних, тобто відповідності їх дійсності;
- інформативності висновку, тобто обсягу відомостей, які містяться в ньому про підлягаючі визначенню фактичні обставини злочину;
- ролі висновку експерта в системі доказів з урахуванням значимості встановлених фактичних даних для справи.

Повна та всестороння оцінка висновку слідчим тягне за собою різні наслідки. Якщо висновок експерта не викликає сумнівів, то він використовується в процесі розслідування для встановлення фактичних обставин злочину. У випадку, коли слідчому не зовсім зрозумілі якісь терміни, дані у висновках формулювання, він може попросити роз'яснення в експерта, яке не потребує процесуального закріплення (непроцесуальна форма взаємодії). Якщо ж слідчий виявляє у висновках експерта ряд фактичних не-

точностей, незначних розбіжностей в датах, арифметичні помилки і описки і т.п., які могли виникнути в результаті недбалості експерта, а також, коли необхідно отримати роз'яснення щодо обставин, які мають значення для розслідуваного злочину (стосовно спеціальних термінів, використаної методики, наукових джерел і т.д.), згідно зі ст.201 КПК України може бути проведено допит експерта (процесуальна форма). Допит допустимо проводити не тільки стосовно висновку, який дав експерт, але й повідомлення про неможливість вирішення поставлених питань [8, с.42]. Результати оцінки експертного дослідження та допиту експерта можуть стати підставою для призначення тому ж самому, або новому експерту додаткової експертизи або призначення новому експерту повторної експертизи того ж виду; експертизи іншого роду, виду, а також проведення слідчих дій по вилученню або відібранню зразків, необхідних для експертного дослідження, без яких експерт не міг зробити обгрунтованого висновку.

Взаємодія слідчого з експертом, на наш погляд, допустима при пред'явленні експертного висновку обвинувачуваному, підозрюваному, коли експерт роз'яснює останньому основні положення проведеного дослідження і смисл зроблених висновків.

Враховуючи викладене вище, можна зробити наступні висновки:

1. Взаємодія слідчого і експерта має місце на всіх стадіях проведення експертизи і на всіх етапах розслідування кримінальної справи.
2. Належна організація взаємодії слідчого з експертом сприяє найбільш швидкому і ефективному досягненню цілей попереднього розслідування.
3. Керівна роль слідчого при проведенні судових експертиз не є обмеженою, вона обмежується принципом самостійності експерта в межах його компетенції.

Щодо перспектив подальших розвідок у даному напрямку, то, як ми вважаємо, заслуговує на увагу проблема оцінки діяльності експерта у випадку, коли, керуючись принципом «необов'язковості висновку експерта» (ст.75 КПК України) слідчий, наводячи відповідні мотиви, відкидає його. Очевидно, що в даному випадку можуть мати як погіршеності при проведенні експертизи, так і підбір лише тих доказів, які підтримують версію слідчого.

Список літератури: 1. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. Под ред. проф. Р.С. Белкина. М., 1999. 2. Балашов А.Н. Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений. М., 1979. 3. Тертышник В.М., Слинко С.В. Взаимодействие следователя с иными подразделениями органов внутренних дел при расследовании преступлений. Х., 1995 4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз. Затверджена наказом МЮ України № 53/5 від 08.10.1998 р. 5. Костицкий М.В. Организация проведения судебно-психологической экспертизы // Криминалистика и судебная экспертиза. Вып.37, К., 1988. 6. Арсеньев В.Д. Процессуальный статус субъектов судебной экспертизы по уголовным делам // Процессуальные аспекты судебной экспертизы. Сборник научных трудов. М., 1986.

7. Шамсева Л.И. Понятие, сущность и формы взаимодействия следователя со сведущим лицом // Процессуальные аспекты судебной экспертизы. Сборник научных трудов. М., 1986.
8. Щербаковский М.Г., Кравченко А.А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Х., 1999.

Надійшла до редколегії 25.03.03